

Ud med mobning!

Af
Stina Rosted

I de senere år har der her hjemme været meget fokus på mobning, både i skolen og på arbejdspladsen. Medierne har hyppigt taget emnet op, og triste historier er blevet fortalt om mennesker, der har gennemlevet lange perioder med forfølgelse og udelukkelse. Ofte beretter elever om mobningssituationer, som lærerne ignorerer eller tager sig af på så uheldig måde, at situationen forværres. Helt tilsvarende forløb finder sted på arbejdspladser.

Artiklen beskriver kort den kendte personlighedspsykolog Dan Olweus' forskning og holdning til mobning, samt den af ham og mange andre anbefalede metode til behandling af fænomenet.

Jeg har i en årrække arbejdet med dårligt fungerende relationer, såvel blandt voksne som børn. Jeg arbejder ud fra systemisk teori og anvender en modificeret mediationsmetode. Jeg vil redegøre for mit teoretiske udgangspunkt og den anvendte behandlingsmetode.

Til sidst vil jeg sammenholde Olweus' og min metode.

Målet med artiklen er at introducere et andet syn på mobning, som jeg påstår, vil gavne begge parter, både den mobbede og mobberen, samt deres indbyrdes relation. Mit syn på mobning og den deraf affødte behandlingsmetode hviler dels på et teoretisk grundlag og dels på mit praktiske arbejde som mediator i et bredt spektrum af dårligt fungerende relationer.

Det nugældende paradigme

Dan Olweus har forsket i mobning i ca. 30 år og anses for at være en af pionererne inden for dette felt. Hans forskning og syn på mobning ligger til grund for det materiale flere danske institutioner har udsendt inden for de sidste par år. For eksempel har Børnerådet udsendt "Moppedreng", og Undervisningsministeriet, Kommunernes Landsforening, Skole og Samfund og Danmarks Lærerforening har i efteråret 1999 udsendt "Moppemappe" til alle danske skoler. En af de seneste publikationer inden for emnet "Mobning kan stoppes" (Lagerman & Stenberg, 2000, oversat fra svensk) har samme holdning til mobning og behandlingsmetode som Olweus.

Olweus definerer mobning således (Olweus, 2000, p.15)

"En person bliver mobbet eller chikaneret, når han eller hun gentagne gange og over en vis tid bliver udsat for negative handlinger fra én eller flere andre personer."

Det er væsentligt at bemærke, at fænomenet mobning ikke omfatter dagligdags drilleri, hvor aggressionerne, de negative handlinger, er rettet snart den ene vej og snart den modsatte vej.

Olweus (2000, p.16) understreger, at "vi ikke kalder det mobning, når to fysisk eller psykisk omtrent lige stærke personer er i konflikt, skændes eller slås. For at man kan tale om mobning, må der være en vis ubalance i styrkeforholdet: den, der bliver udsat for de negative handlinger, har normalt ikke så let ved at forsvare sig og er ofte lidt hjælpeløs over for den eller dem, der plager ham eller hende." Olweus giver her udtryk for, at mobningfænomenet omfatter én aggressiv part og én hjælpeløs part.

Olweus mener med sine forskningsresultater at have aflivet myten om, at det er børn med fysiske, altså synlige afvigelser, der udsættes for mobning. Dog var der en klar tendens til, at de mobbede var fysisk set svagere end kontrolgruppens medlemmer.

Endelig konkluderer han, at såvel situationsbestemte forhold som individets udviklingshistorie har betydning for udviklingen af en mobningsrelation.

Olweus' forskning omfatter en undersøgelse af mobberens og den mobbedes personlighed og opvækstvilkår, og der tegner sig klart forskellige billeder af de to. Forskningen drejer sig hovedsageligt om drengegrupper i 12-16 årsalderen. Mobberen er først og fremmest kendetegnet ved sin aggressivitet, men også ved impulsivitet (svag impuls kontrol) og et stærkt behov for at dominere andre. Han er ofte meget afholdt af kammeraterne, især i de yngre klasser.

Følgende fire faktorer i opvækstvilkårene ser ud til at medføre et aggressivt reaktionsmønster

- mangel på varme og engagement fra de primære omgivelser
- ingen klare grænser over for aggressiv adfærd
- fysisk afstraffelse og kraftige følelsesudbrud fra forældre
- barnets eget temperament

Specielt de to førstnævnte spiller en stor rolle, og den sidste, barnets eget temperament, spiller langt den mindste rolle. Undersøgelserne viser også, at mobberne har en mindre stærk og mindre positiv relation til deres forældre, og de føler sig mindre holdt af.

Olweus hævder, at hans resultater ikke bekræfter "den ikke helt ualmindelige opfattelse blandt psykologer og psykiatere, at personer med en aggressiv og sej væremåde i virkeligheden er ængstelige og usikre "under overfladen" (Olweus, 2000, p.35).

Den mobbedes personlighed er typisk mere ængstelig, usikker og forsigtig end den anvendte kontrolgruppes; han er endvidere mere følsom og stilfærdig, og når han er i mobningssituationen, græder han ofte – specielt de yngre drenge – og trækker sig tilbage.

Mobbede drenge var markant mindre afholdt end kontrolgruppen. I denne forbindelse viste det sig også, at lav popularitet ifølge sociometriske valg ikke er ensbetydende med at være den mobbede. Endelig var mobbede elever meget lidt aggressive, selv i situationer præget af hån og angreb.

De mobbede elever har en negativ opfattelse af sig selv og deres situation; de føler sig dumme, mislykkede og lidet attraktive. I skolen føler de sig ensomme og er ofte uden fast tilknytning til nogen kammerater i klassen.

De er ikke aggressive eller drillende i deres væremåde, og man kan ikke – som Olweus gentager mange gange i sine bøger – forklare mobningen med, at de mobbede selv aktivt provokerer deres omgivelser.

Olweus har endnu ikke foretaget en lige så grundig analyse af de mobbedes opvækstvilkår som af mobbernes. Men han gør opmærksom på, at intet tyder på, at de har manglet kærlighed eller omsorg; tværtimod viser Olweus' foreløbige forskning, at de mobbede drenge har mere nære og positive relationer til deres forældre end kontrolgruppen.

Adspurgte lærere anvendte i deres vurdering af de mobbede drenge ord som "overopdraget", fine, artige, belevne, meget ordentlige, perfekte og gammelkloge.

Den anbefalede behandlingsmetode

Olweus har sammensat et omfattende handlingsprogram, der rummer metoder til at forhindre mobning og en samtalemethode, hvis formål er at bringe mobningen til ophør her og nu.

I forbindelsen med omtalen af samtalemethode skriver Olweus (Olweus, 2000, 79): *"Målsætningen i forhold til mobberne er selvsagt i første omgang at få dem til at holde op med mobningen. Budskabet til mobberne må være helt tydeligt: Vi accepterer ikke mobning i vores klasse/skole og vil sørge for, at det holder op."*

Olweus anbefaler, at mobberne – hvis der er flere af dem – enkeltvis skal til samtale med klasselæreren for at undgå, at de *"lægger en bestemt taktik"* med hinanden (alle citater i dette afsnit er fra Olweus, 2000, p.79). Klasselæreren skal også være forberedt på, at mobberen optræder *"sejt og selvsikkert"* og desuden er *"dygtig til at tale sig ud af vanskelige situationer"*, og Olweus mener, at læreren skal forvente, at mobberen vil forsøge dette. Tillige forudses det, at han vil forsøge at bagatellisere sin egen andel i mobningen, samtidig med at ofrets adfærd bliver *"fremstillet som aggressiv og dum"*. Efter endt samtale med *"de mistænkte"* skal de kaldes sammen og gøres opmærksom på, at hvis mobningen ikke ophører *"vil kraftigere foranstaltninger blive iværksat"*. Olweus nævner nogle af de sanktioner, der kan sættes i værk, for eksempel (Olweus, 2000, p.71) *"at lade eleven tilbringe en eller et par timer i en anden klasse, for eksempel sammen med yngre elever"*.

For nyligt udkom bogen "Mobning kan stoppes" (Lagerman & Stenberg, 2000). Forfatterne gør opmærksom på, at Olweus i sit handlingsprogram ikke kommer konkret ind på, hvordan samtalen med mobberen skal foregå. Denne mangel råder de bod på i deres bog. Samtaleformen er udviklet af en lærer i Farsta i Sverige, og

samtaleformen benævnes derfor Farstamodellen. *"Den består af en psykologisk struktureret samtale. Ved at følge samtalestrukturen nøjagtigt, får man eleven til at reagere med specielle følelser, som gør, at vedkommende stopper med mobningen"* (Lagerman & Stenberg, 2000, p.54) – hvad der forstås ved "psykologisk struktureret" og "specielle følelser" uddybes ikke.

Forfatterne gør flere gange opmærksom på vigtigheden af at følge strukturen helt præcist; ligeledes er det vigtigt, at lærerne inden samtalen har rede på, hvad der skete, hvem der gjorde det, og hvornår det skete. Denne information skal helst komme fra den mobbede selv, men kan også indhentes fra dennes forældre. Mobberne må aldrig få at vide, at informationen kommer fra den mobbede, da mobberne må forventes at ville hævne sig på ofret.

I kommentarerne til samtalen siges det bl.a., at mobberen helst kun skal stilles spørgsmål, der kan besvares med ja eller nej. Endvidere er det vigtigt, at to lærere er til stede ved samtalen – dette viser sagens alvor.

Skulle samtalen ikke have den tilsigtede virkning, hvilket i følge forfatterne er meget sjældent, kan det for eksempel have følgende årsager: *"Man har ikke fulgt samtalestrukturen præcist nok"; "En anden metode har været i brug inden" eller "Andre personer har på en fejlagtig måde forsøgt at løse problemet"* (Lagerman & Stenberg, 2000, p.59) – for som forfatterne hævder: *"Mobningen holder op meget hurtigt, hvis man handler på den rette måde"* (p.55).

Analyse af samtaleformen

En samtale opleves af parterne som meningsfuld, hvis den er præget af ligeværdighed, lydhørhed, åbenhed og respekt for den andens synspunkter (Leerbech, 1999). Lagerman & Stenbergs samtaleeksempel kan næppe siges at leve op til disse kriterier!

Relationen lærer-elev er som udgangspunkt i ubalance, altså et komplementært forhold. Den anbefalede samtaleform forstærker yderligere den iboende ubalance på flere måder. For det første fordi mobberen – og dette påpeges af forfatterne gentagne gange som værende meget vigtigt – helt uventet og intetanende bliver hentet ud af undervisningen af to lærere. For det andet fordi de voksne alene har besluttet, hvad der skal tales om, på hvilken måde, der skal tales om det og tillige, hvad samtalsens mål skal være. Barnet vil – som forfatterne formoder – sikkert straks spørge, hvad der skal ske; men de to lærere skal ikke oplyse det – også det understreger, hvem der er "one-up". Endelig påpeger forfatterne vigtigheden af, at de to lærere har *"naturlig autoritet"*. Samtaleformen er således i sit udgangspunkt langt fra ligeværdig; tværtimod kan det forekomme som lærernes misbrug af deres formelle magt.

At vise lydhørhed over for andres synspunkter vil sige at lade den anden frit udtrykke sig om sagen og være åben og accepterende over for det sagte. I samtaleeksemplet opfordres der ikke til lydhørhed. Tværtimod påpeges vigtigheden af at styre samtalen med lukkede spørgsmål.

Eleven i bogens samtaleeksempel forsøger på et tidspunkt at få sin opfattelse ind i samtalen, nemlig en omtale af den mobbedes "irriterende" adfærd; lærerne lukker straks munden på eleven ved at sige, at de nok skal tale med den mobbede om det – hvordan de vil gøre det uden viden om, hvad der opfattes som irriterende i den mobbedes adfærd, står hen i det uvisse.

Indeholdt i respekten for hinanden er også en nogenlunde ligelig fordeling af taletiden. Det er der langt fra i eksemplet; lærerne beholder styret over samtalen ved at tale det meste af tiden og stille de lukkede spørgsmål.

Samtalens udgangspunkt er udelukkende den mobbedes opfattelse af sagen og på dette grundlag skal lærerne så tage fat i mobberen; det vil sige, at ofrets fremstilling af sagen betragtes som den objektive sandhed om forløbet. Mobberen er altså dømt skyldig på forhånd.

Endvidere mistænkes mobberne for – hvis de får muligheden – at ville opfinde en historie om forløbet. Her er altså tale om meget negative forventninger til én elev ud fra en anden elevs fremstilling.

Denne domfældelse og mistænkeliggørelse af den ene part i relationen skaber meget vanskelige vilkår for udviklingen af en ligeværdig relation de to elever imellem.

Jeg vil ikke her komme ind på elevens mulige reaktioner, men overlade disse overvejelser til læserens empati og fantasi.

Der skabes med denne samtaleform ingen grobund for en positiv, ligeværdig relation, tværtimod forekommer samtaleformen mig af ovennævnte grunde at være overfladisk symptombehandling. Olweus' bemærker, at den mobbede i tiden efter samtalen med mobberen bør *"garanteres en effektiv beskyttelse mod chikane"* (Olweus, 2000 p.80); dette indikerer, at Olweus selv er klar over ineffektiviteten i samtaleformen.

Mobning anskuet som en dårligt fungerende relation

Når man som mediator arbejder med en mobningssag, anskuer man den som en dårligt fungerende relation/konflikt, som begge parter bidrager til, og hvor begge parter oplever krænkelser.

Arbejdet med mediationsmetoden tager sit udgangspunkt i systemisk teori, det vil sige, at mobning ses som et system, som begge parter, den mobbede og den mobbende, er med til at vedligeholde.

Et system, som er den elementære enhed i systemisk teori, defineres i litteraturen på flere måder. "Den klassiske" definition (Hall og Fagen, 1956 gengivet hos Schødt m.fl. 1999, p.51) siger

"Et system er et sæt komponenter (objekter), med relationer mellem komponenterne/ objekterne) og mellem deres egenskaber".

I systemisk teori fokuseres på helheden, og helheden skal opfattes som det indbyrdes samspil mellem komponenterne. For at vi kan tale om et system skal følgende to kriterier være opfyldt:

- *"systemets komponenter interagerer på en måde, som adskiller sig fra interaktionen med komponenter uden for systemet*
- *interaktionen har en vis varighed"*

Overført på fænomenet mobning udgøres komponenterne af den mobbede og den/de mobbende. Mellem disse består relationen i en interaktion de to parter imellem – en interaktion, som klart adskiller sig fra den interaktion, de hver især har med deres øvrige omgivelser. Det ligger i definitionen af mobning, at fænomenet har en vis tidsmæssig udstrækning.

Enhver reaktion/adfærd betragtes som feedback på den modtagne kommunikation; al kommunikation/adfærd indgår i og påvirker systemet. Hvis for eksempel en elev opfører sig på en måde, der af kammeraterne opfattes som normbrydende, vil denne elev modtage afvigelseskorrigerende feedback.

Et andet eksempel kunne være en socialt set isoleret elev, der i sin higen efter accept, yder mere end normen; det kunne være ved hyppigt at tilbyde at påtage sig legens mindst attraktive rolle. I sin egen opfattelse yder eleven altså mere end normen foreskriver og forventer derfor accept og måske ros (afvigelsesforstærkende feedback). Men et input til systemet som det lige nævnte opfattes i mange tilfælde negativt, og feedbacken til den "søde" elev bliver negativ. I mange tilfælde kan man så iagttage, at eleven bliver endnu "sødere" i sin opførsel ("Når jeg er så flink, så må de da acceptere mig"). Men af flokken opfattes dette blot endnu mere negativt – i dette eksempel er der altså meget stor forskel på den acceptsøgende elevs intention med sin adfærd og kammeratgruppens reaktion på adfærden.

Med til det teoretiske grundlag hører også pragmatisk kommunikationsteori, som rummer det første sammenfattende forsøg på at udvikle et begrebsapparat til forståelse af menneskelig interaktion, baseret blandt andet på generel systemteori og kybernetik (kontrol og kommunikation i systemer). Den pragmatiske kommunikationsteori fokuserer på virkningen af kommunikationen, det pragmatiske aspekt (Schødt m.fl. 1992).

Begrebet **metakommunikation** er centralt i pragmatisk kommunikationsteori og dækker over det fænomen, at man kommunikerer om kommunikationen. Netop evnen til at metakommunikere regnes for en nødvendig forudsætning for et frugtbart socialt samvær. Overført på mobningssituationen indebærer dette, at parterne bringes sammen med det formål i fællesskab at undersøge deres indbyrdes interaktion.

Grundlaget i pragmatisk kommunikationsteori udgøres af fem kommunikationsaksiomer:

Aksiom 1: *Man kan ikke ikke-kommunikere.* Kommunikationen tolkes ud fra information fra det verbale indhold – eller mangel herpå – det non-verbale indhold og konteksten, det vil sige den sammenhæng, hvori kommunikationen finder sted.

Aksiom 2: *Enhver kommunikation har et indholds- og et relationsaspekt, således at det sidste klassificerer det første, og derfor er en metakommunikation.*

Hvert enkelt budskab vil enten forstærke eller svække relationen.

Aksiom 3: *Oplevelsen af en relation bestemmes af punktueringen af kommunikationssekvenserne mellem dem, der kommunikerer.*

Punktuering er en subjektiv valgt årsag-virkning sammenhæng, altså en lineær opbygning med en begyndelse og en slutning, for eksempel drikker manden, fordi konen er sur? eller er konen sur, fordi manden drikker?

I den pragmatiske kommunikationsteori anses interaktionen mellem parterne for at være cirkulær, det vil sige, at alt det, der siges og gøres, knyttes sammen uden nogen klar begyndelse eller afslutning.

Aksiom 4: *Mennesker kommunikerer både digitalt og analogt.*

Det vil sige både verbalt og non-verbalt.

Aksiom 5: *Alle udvekslinger af kommunikation er enten komplementære eller symmetriske, alt efter om de er baseret på forskel eller lighed.*

Blandt andre Don D. Jackson har beskæftiget sig med komplementære og symmetriske relationer. Han tager udgangspunkt i begrebet "kontrol", og hans kontrolteori lyder (Schødt m.fl., 1992, p.46): "Alle mennesker forsøger hele tiden, implicit eller eksplicit, at definere indholdet af deres relationer."

Jackson har beskrevet tre relationstyper, den komplementære, den symmetriske og den reciprokke. Her vil jeg blot omtale den komplementære. I en sådan relation udveksler parterne forskellige typer adfærd; for eksempel den ene underviser, den anden indlærer; parterne har forskellig status. Moder-barn-relationen er et eksempel på en komplementær relation; her er relationen naturlig. Men mellem parter, der som udgangspunkt burde indtage ligeværdige roller (for eksempel mellem kolleger, klassekammerater, ægtefæller) bliver relationen usund, og derfor ustabil og problemskabende.

Jay Haley har til Jackson's tre relationstyper føjet en fjerde, kaldet den metakomplementære relation, defineret således (gengivet hos Schødt m.fl., 1992, p.47): "En af parterne lader eller tvinger den anden til at definere forholdet, samtidig med at dette benægtes. Dermed kontrollerer personen forholdet indirekte. Ved at "spille" svag manipulerer man på en sådan måde, at den anden kommer til at fremstå som stærk. Men hvem er i virkeligheden "one-up"?" Et eksempel på denne relation kunne være medarbejderen, der hyppigt taler om egen mangel på faglige resurser, mens kollegaen prises for stærke faglige resurser – her definerer medarbejderen relationen som ikke-ligeværdig.

Et andet eksempel kunne være eleven fra før, der ofte tilbyder at indtage legens mindst attraktive rolle. Ved denne adfærd vil eleven definere sin relation til kammeraterne som ikke-ligeværdig. Eleven definerer sig selv som "one-down"; men ved at

være den, der definerer relationen, tager eleven kontrollen og dermed rollen som "one-up" (en indirekte aggressiv handling).